

Український інститут національної пам'яті

Інформаційні матеріали до Дня Соборності України-2021

22 січня у день проголошення Акта Злуки Української Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки Україна щороку відзначає День Соборності. Офіційно в Україні свято встановлено Указом Президента України «Про День соборності України» від 21 січня 1999 року No 42/99.

Акт Злуки увінчав соборницькі прагнення українців обох частин України – Наддніпрянщини та Наддністрянщини – щонайменше з середини XIX століття. Це була основоположна подія для українського державотворення. 24 серпня 1991 року позачергова сесія Верховної Ради УРСР ухвалила Акт проголошення незалежності України. Його підтримали українці на Всеукраїнському референдумі 1 грудня 1991 року. Ця подія стала відправною точкою для відліку історії сучасної Української державності. Утім, історики цілком справедливо відзначають, що 24 серпня 1991 року насправді відбулося відновлення державної незалежності України.

Вперше у XX столітті українська незалежність була проголошена 22 січня 1918 року IV Універсалом Української Центральної Ради, а вже за рік (22 січня 1919 року) на Софійському майдані в Києві відбулася не менш вагома подія – об'єднання Української Народної Республіки (далі – УНР) і Західноукраїнської Народної Республіки (далі – ЗУНР) в одну державу. Внаслідок невдач Української революції 1917–1921 року державність зберегти не

вдалося. І як результат, упродовж XX століття українці змушені були кількаразово відновлювати її в боротьбі.

Є низка значень терміну “соборність”. Найбільш вживані з них: об’єднання в одне державне ціле всіх земель, населених конкретною нацією на суцільній території; духовна консолідація всіх жителів держави, згуртованість громадян, незалежно від їхньої національності. Нарешті, соборність невіддільна від державності, суверенітету й реальної незалежності народу – фундаменту для побудови демократичної держави.

У 71-у річницю Акта Злуки (22 січня 1990 року) в Україні відбулася одна з найбільших у Центрально-Східній Європі масових акцій – “живий ланцюг” як символ єдності східних і західних земель України. Понад мільйон людей, узявшись за руки, створили безперервний ланцюг від Івано-Франківська через Львів до Києва. Акція засвідчила, що українці подолали страх перед комуністичною партією і готові протистояти тоталітарному режиму. 31 рік тому ця подія стала провісником падіння СРСР і відновлення незалежної України.

Гасла кампанії з відзначення Дня Соборності: “В єдності сила” або “Разом сильніші”.

Ключові повідомлення

Ідея соборності завжди була наріжною й актуальною для українців. Від другої половини XIX століття українська політична єдність стала одним із провідних мотивів декларацій та діяльності національного руху по обидва боки від Збруча.

Соборність передбачає не лише пам’ять про минуле, а й потребує згуртованої спільної праці та взаємодії в сучасній Україні, коли ми, з різних регіонів, спілкуємося, разом працюємо, створюємо знакове і важливе.

Проголошення Соборності УНР і ЗУНР 22 січня 1919 року – історичний акт об’єднання українських земель в одній державі. Подія основоположна для українського державотворення.

Акт Злуки 22 січня 1919 року увінчав соборницькі прагнення українців обох частин України – Наддніпрянщини та Наддністрянщини – щонайменше з середини XIX століття.

Ідея соборності України була ключовою для наступного покоління учасників українського визвольного руху у ХХ столітті.

22 січня ми згадуємо дві рівнозначні за вагою події української історії: проголошення незалежності Української Народної Республіки й Акт Злуки українських земель. Адже 22 січня 1918 року вперше у ХХ столітті українська незалежність була проголошена ІV Універсалом Української Центральної Ради, а вже за рік (22 січня 1919 року) на Софійському майдані в Києві відбулася не менш вагома подія – об'єднання УНР і ЗУНР в одну державу.

Національна єдність є не тільки базовою цінністю громадян країни, а й обов'язковою передумовою успішного спротиву зовнішній агресії.

Сьогодні Україна продовжує боротьбу за незалежність і соборність. Тому соборність залишається на порядку денному національних завдань. Цілісна Україна – це повернення окупованих Криму і окремих районів Донеччини та Луганщини.

Історична довідка

Ідея соборності для українців завжди була актуальною та наріжною. Підтвердження розуміння українським народом єдності – незалежно від політичних кордонів, які розділяли нашу територію, – можна знайти у різних епохах. Так, наприклад, у «Топографічному описі Харківського намісництва», виданому в 1788 році, йдеться про народ, що проживає у трьох державах: Російській імперії (Лівобережжя і Слобожанщина), Речі Посполитій (Правобережжя) та в монархії Габсбургів (Галичина, Буковина і Закарпаття). У «Топографічному описі...» про українців йдеться: *«...Коли вони збираються для поклоніння в Київ зі Сходу від Волги і Дону, із Заходу з Галичини і Лодомерії і ближче до Києва прилеглих місць, дивляться один на одного не як на іномовних, але як на представників єдиного роду... всі ці розпорошені земляки і донині зберігають синівську повагу до матері своїх давніх країв міста Києва».*

Прагнення до ідеалу монолітності народу, його об'єднання в соборній державі було притаманне різним національним рухам Європи. Хрестоматійні приклади втілення цього взірця – об'єднання Німеччини й Італії у ХІХ столітті. Італійці навіть запровадили поняття

для опису політичної програми об'єднання різних народів – іредентизм. Український національний рух виступив із програмою іредентизму під час «Весни народів» 1848–1849 років – серії революцій, які прокотилися Європою від Франції до Валахії. Перша українська політична організація Головна Руська Рада, що постала у Львові, взяла активну участь у цих подіях. У маніфесті 10 травня 1848 року вона задекларувала: *«Ми Русини Галицькі належимо до великого руського народу, котрий одним говорить язиком і 15 мільонів виносить, з котрого пілтреття міліона землю Галицьку замешкує»*. Серед збережених матеріалів Головної Руської Ради є анонімна стаття, в якій зазначається: *«Від Тиси за Карпатами, по обидва боки від Дністра і Дніпра аж до берегів Дону розкинулися поселення одного слов'янського народу, чисельність котрого досягає 15 мільйонів. Тому призначенням такого великого народу не може бути, щоб у Європі займати побічне становище, щоб підпорядковуватись іншому»*.

Від другої половини XIX століття українська політична єдність (соборність) стала одним із провідних мотивів декларацій та діяльності національного руху по обидва боки від Збруча. Після 1865 року у версії пісні на слова наддніпрянця Павла Чубинського та музику галичанина Михайла Вербицького (саме вона пізніше стала основою гімну України) з'явилися такі слова: *«Станем, браття, в бій кривавий від Сяну до Дону, В ріднім краю панувати не дамо нікому»*. Створена у 1891 році в Полтаві таємна студентська організація «Братство тарасівців» проголошувала у програмі: *«Самостійна суверенна Україна: соборна й неподільна, від Сяну по Кубань, від Карпат до Кавказ»*. Пізніше гасло «Одна, єдина, нероздільна, вільна, самостійна Україна від Карпатів аж по Кавказ» використав Микола Міхновський у брошурі «Самостійна Україна» (1900).

У 1895-му галичанин Юліан Бачинський у книзі «Ukraina Irredenta» проголосив: *«Україна для себе! От і її клич. Вільна, велика, незалежна політично самостійна Україна – одна нероздільна від Сяну по Кавказ – от її стяг!»*. На практиці ідея соборності виражалася у співпраці українців–підданих різних держав. У 1870-х–1890-х роках із Російської імперії до Австро-Угорщини приїздили працювати Михайло Драгоманов, Пантелеймон Куліш, Михайло Грушевський. Там вони реалізовували таланти та задавали інтелектуальний імпульс життю української громади. 1906 року Михайло Грушевський писав: *«За останніх двадцять*

або двадцять п'ять літ суспільність галицька привикла бачити й уявляти собі Галичину як духовний і культурний центр української землі, як ту духову фабрику, де виковується українська культура для цілої соборної України».

Перша світова війна, Лютнева революція 1917 року та розпад Австро-Угорщини восени 1918-го наблизили втілення ідеалу соборності. Символічною була зустріч вояків українських національних формувань – не на фронті Першої світової, де вони змушені були вбивати одне одного, а в урочистій атмосфері на батьківщині козацтва – острові Хортиця у квітні 1918 року. Галицький Легіон Українських січових стрільців на чолі з ерцгерцогом Вільгельмом (Василем Вишиваним) прийшов сюди разом із австрійськими військами, а Кримська група Запорізького корпусу військ УНР Петра Болбочана якраз прямувала до Сивашу. Не випадково назви обох формувань апелювали до традиції Запорозької Січі.

Процес об'єднання двох українських республік – УНР і ЗУНР – почався невдовзі після встановлення української влади у Східній Галичині, і ще до того, як Директорія УНР переможно увійшла до Києва. 1 грудня 1918 року на залізничній станції у Фастові представники ЗУНР і Директорії підписали «Передвступний договір» (тобто попередній чи прелімінарний). Статті угоди констатували, непохитний намір ЗУНР «злитися в найкоротшім часі в одну велику державу з Українською Народною Республікою». Зі свого боку, УНР проголошувала, що вона дає згоду «прийняти всю територію і населення Західно-Української Народньої Республіки як складову частину державної цілості в Українську Народну Республіку». Договір підписали: від УНР – Володимир Винниченко, Симон Петлюра, Федір Швець, Панас Андрієвський, від ЗУНР – Лонгин Цегельський і Дмитро Левицький. Передвступний договір ратифікували 3 січня 1919 року на першому засіданні Української Національної Ради – керівного органу ЗУНР. Для урочистого проголошення цієї Ухвали та завершення юридичного оформлення об'єднання двох республік до Києва було відряджено представницьку делегацію на чолі з віце-президентом УНРади Левом Бачинським.

22 січня 1919 року, в першу річницю проголошення незалежності УНР, в Києві на Софійській площі відбулися урочисті збори. На них проголосили Універсал Директорії Української Народної Республіки про злуку із Західноукраїнською Народною Республікою. Урочистості почалися промовою голови делегації ЗУНР Лева Бачинського, потім Лонгин Цегельський

зачитав вірчу Грамоту УНРади і Ради державних секретарів ЗУНР до Директорії:

У зачитаному на зборах “Універсалі соборності”, зокрема, відзначалося:

“Однині воєдино зливаються століттями одірвані одна від одної частини єдиної України – Західноукраїнська Народна Республіка (Галичина, Буковина, Угорська Русь) і Наддніпрянська Велика Україна. Здійснились віковічні мрії, якими жили і за які умирали кращі сини України. Однині є єдина незалежна Українська Народна Республіка”. Після цього Лев Бачинський вручив грамоту Голові Директорії Володимирові Винниченку. Приймавши її, він привітав делегацію західних українців короткою промовою, в якій підкреслив історичне значення Акта Злуки. Наступного дня, 23 січня 1919 року, в приміщенні київського Оперного театру (сучасна Національна опера України) Трудовий Конгрес України обговорив згадані документи і схвалив їх. Ратифікувавши таким чином Універсал Директорії, Конгрес надав йому законного юридичного характеру. Президента УНРади Євгена Петрушевича незабаром обрали до складу Директорії. ЗУНР після об’єднання з УНР змінила назву на Західна область Української Народної Республіки (ЗО УНР). Розпочалася активна співпраця між обома державними утвореннями в економічній, військовій та культурних сферах.

Ідея соборності охопила українців у найвіддаленіших куточках їх проживання. Відголоском історичного руху до Злуки на Закарпатті стали Всенародні збори у Хусті 21 січня 1919 року, які постановили об’єднати Карпатську Україну з Українською Народною Республікою зі столицею в Києві. В умовах перманентної боротьби за свободу і незалежність надзвичайно багато важило братерство по зброї східних та західних українців. Ще від початку 1918 року однією з найбоекватнішою військовою формацією УНР стали Січові стрільці, основою яких були галичани та буковинці. Зі свого боку, східноукраїнські командувачі Михайло Омелянович-Павленко й Олександр Греків очолювали Галицьку Армію.

Апогеєм співпраці та консолідації зусиль став спільний похід українських

армій на Київ у серпні 1919 року. Однак через низку причин об’єднання УНР і ЗУНР в одну державу не було доведене до завершення. Продовжували існувати два окремі уряди, дві армії. Республіки фактично перебували у конфедеративних відносинах. Відмінні геополітичні інтереси та цілі, зрештою, призвели до розвалу соборного фронту Української революції

пізньої осені 1919 року. Тим не менше, Акт Злуки став символом і легендою для наступних поколінь борців за Україну.

Після проголошення об'єднання УНР і ЗУНР 22 січня 1919 року ідея цілісності української нації в українській політичній думці вже ніколи не ставилася під сумнів. Упродовж багатьох десятиліть Акт залишався символом віри, ідейним імперативом боротьби за незалежну, соборну державу.

За часів радянського тоталітарного режиму проголошення незалежності УНР і День Соборності не відзначалися. Зі встановленням радянської влади всі українські свята були витіснені з суспільного дискурсу. Пам'ять про об'єднання УНР і ЗУНР зберігали мешканці Західної України й українська політична еміграція в країнах Західної Європи й Америки. 22 січня там урочисто відзначали свято незалежності та соборності Української держави.

Перше в Україні по справжньому масштабне відзначення свята Соборності відбулося 22 січня 1939 року в місті Хусті. Таким чином закарпатці нагадали про волю українців, висловлену на з'їзді Всенародних зборів у Хусті 21 січня 1919 року про приєднання Закарпаття до Української Народної Республіки зі столицею в Києві. Це була не просто маніфестація, а найбільша за 20 років перебування краю у складі Чехословаччини демонстрація українців. Понад 30 тисяч осіб з'їхалися до столиці Карпатської України.

Український націоналістичний рух проголосив мету створення Української самостійної соборної держави (УССД). Старе гасло «від Сяну по Кавказ» Юліана Бачинського увійшло до слів Маршу українських націоналістів (гімну ОУН), написаного в 1929 році Олексою Бабієм. 24 серпня 2018 року адаптований до сучасних українських умов варіант пісні став Маршем української армії: «Веде нас в бій Героїв наших слава. Для нас закон — найвищий то наказ! Соборна українська є держава – одна на вік, від Сяну по Кавказ!»

21 січня 1990 року українська патріотична громадськість із нагоди 71-ї річниці проголошення Акта Злуки УНР та ЗУНР утворила між Івано-Франківськом і Києвом живий ланцюг єднання. Прикладом тієї «Української хвилі» стала акція жителів країн Балтії «Балтійський шлях». Наша акція стала знаком ушанування подій Української революції. Кількість учасників акції достеменно невідома. Різні джерела називають від 500 тисяч до трьох

мільйонів людей, які взяли за руки та створили безперервний ланцюг від Києва через Львів до Івано-Франківська. Акція стала провісником майбутнього падіння СРСР і постанови незалежності України.

Пам'ять про існування власної держави у 1917–1921 роках стала одним із наріжних каменів формування модерної національної ідентичності українців, надихала на продовження визвольної боротьби. Зрештою вона завершилася відновленням незалежності у 1991 році. Через сторіччя після проголошення Акта Злуки на Софійському майдані соборність залишається на порядку денному національних завдань. Відновлення соборності відбудеться після деокупації Криму й окремих районів Донецької і Луганської областей.

Тематичні матеріали Українського інституту національного пам'яті

1. Методичні рекомендації для загальноосвітніх навчальних закладів до Дня Соборності України-2020

<https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/vchytelyam/metodychni-rekomendaciyi/metodychni-rekomendaciyi-dlya-zagalnoosvitnih-navchalnyh-zakladiv-do-dnya-sobornosti-ukrayiny-2020>

2. Інформаційні матеріали до 100-річчя проголошення незалежності Української Народної Республіки

<http://unr.uinp.gov.ua/metodichni-materiali/metodichni-materiali/informatsiyi-materiali-do-100-richchya-progoloshennya-nezalezhnosti-ukrainskoi-narodnoi-respubliki-2018-rik>

3. Настільна гра “Українська революція 1917-1921” <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/vchytelyam/navchalni-igry/nastilna-gra-ukrayinska-revolyuciya-1917-1921>

4. Карткова гра “100 облич Української революції”

<https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/vchytelyam/navchalni-igry/kartkova-gra-100-oblych-ukrayinskoji-revolyuciyi>

5. Відеоісторія “Українська революція 1917-21 років. Як творилася держава”

<https://uinp.gov.ua/informaciyeni-materialy/vchytelyam/videolekciyi/cykl- vchymo-istoriyu/ukrayinska-revolyuciya-1917-21-rokiv-yak-tvorylasya-derzhava>

6. Аудіо-альбом “Пісні Української революції” <https://uinp.gov.ua/elektronni-vidannya/audioalbom-pisni-ukrayinskoyi-revolyuciyi1>

7. Брошура “100 років боротьби: Українська революція 1917 - 1921”

<http://unr.uinp.gov.ua/metodichni-materiali/nashi-vidannya/broshura-100-rokiv- borotbi-ukrainska-revolyuetsiya-1917-1921>

8. Фотоісторія “Акт Злуки” <http://unr.uinp.gov.ua/photohistory/derzhavne-budivnitstvo/akt-zluki>

9. Виставка “100 років боротьби: Українська революція 1917-1921”

<http://unr.uinp.gov.ua/mediagallery/vistaki/vistavka-100-rokiv-borotbi-ukrainska-revolyuetsiya-1917-1921>

10. Виставка “СИМВОЛ ТВОЄЇ СВОБОДИ. 100 років Державного герба України”

<http://unr.uinp.gov.ua/mediagallery/vistaki/vistavka-simvol-tvoei-svobodi-100- rokiv-derzhavnogo-gerba-ukraini>